

Η πολιτισμική ταυτότητα του Βυζαντινού Ακρίτα στα Παρευξείνια σύνορα της αυτοκρατορίας όπως αυτή προκύπτει μέσα από δέκα ποντιακά δημώδη άσματα του 9ου έως 13ου αιώνα

Αλεξάνδρα Γκουλιάμα

(Φιλολόγος, ΜΑ του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών, ΔΠΘ)

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η σκιαγράφηση των χαρακτηριστικών του Βυζαντινού Ακρίτα που διαβιούσε στα παρευξείνια σύνορα για ένα διάστημα που καλύπτεται χρονικά από το υλικό που μας κληροδότησαν τα δημοτικά τραγούδια της εποχής και της περιοχής του. Η μέθοδος λοιπόν, το «εργαλείο» της έρευνας είναι η κάθε πολιτισμική αναφορά που ανιχνεύεται, όχι στη λόγια παράδοση των δημωδών βυζαντινών ασμάτων, αλλά στο δημοτικό τραγούδι, αυτό που γεννιέται διαχρονικά στα χείλη του λαού και μαρτυρεί το πολιτισμό του χωρίς διαμεσολάβηση.

Κατά τον Βρετανό ανθρωπολόγο Τάυλор «κουλτούρα» ή «πολιτισμός» είναι η ολότητα που περιλαμβάνει τη γνώση, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και τις άλλες μεταγνωστικές ικανότητες ή συνήθειες που αποκτήθηκαν από τον άνθρωπο ως μέλος της κοινωνίας του¹. Γι' αυτό ενδέχεται να αποκτά άλλο περιεχόμενο² ανάλογα με την εποχή και τη γλώσσα.

Η αφομοίωση όλων των παραπάνω χαρακτηριστικών συνθέτει την «πολιτισμική ταυτότητα» του λαού, τον «τρόπος του ζην» (modus vivendi). Για την οριοθέτηση της ταυτότητας αυτής αξιοποιούνται κάποια καθορισμένα αντικειμενικά κριτήρια όπως είναι η κοινή καταγωγή, κοινή γλώσσα, γενεαλογία, θρησκεία, ιστορικοί δεσμοί ή μ' άλλα λόγια στη μελέτη των κεντρικών αντιλήψεων, στην οριοθέτηση της «εθνικής ταυτότητας». Τα υποκειμενικά κριτήρια που υπεισέρχονται έχουν να κάνουν με το πώς κοινωνικοποιείται το άτομο, με τις συμπεριφορές που του διδάσκονται ή τη νοοτροπία που ασυνείδητα αφομοιώνει³.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου εδράζεται αφενός στα στοιχεία εκείνα που περικλείει η ιδιότητά του ως μέλος μιας ομάδας και, αφετέρου, στις ατομικές του ιδιαιτερότητες⁴. Η κατασκευή αυτής της ταυτότητας τελικά δεν είναι παρά μία συνειδητή επιλογή που οφείλεται στην προσπάθεια νομιμοποίησης και διαφοροποίησης έναντι των άλλων⁵, βάσει μιας κοινής και μακρόχρονης παράδοσης.

Η πολιτισμική ταυτότητα του Βυζαντίου

Είναι γνωστό ότι η Βυζαντινή αυτοκρατορία δεν ξεκίνησε την ιστορική της πορεία ως ελληνική. Ήταν η Civitas Romanorum (Ρωμαίων Πολιτεία). Οι πολίτες της ονομάζονταν «Ρωμαίοι πολίτες»⁶, ενώ και ο επικεφαλής της αυτοκρατορίας έφερε τον τίτλο του Ρωμαίου αυτοκράτορα (imperator Romanorum). Ακόμη και ο όρος «Βυζαντινή Αυτοκρατορία» επινοήθηκε από νεώτερους ιστορικούς⁷.

¹ Cuche D. (2001), σ. 33.

² Νόβα - Καλτσούνη Χ., (1998), σ. 26.

³ ό.π., σ. 148.

⁴ Πρυνεντύ Ζ., σ. 51.

⁵ Με άλλα λόγια, «το νόημα της πολιτιστικής ταυτότητας μιας κοινότητας έγκειται όχι στο τι επιβεβαιώνει αλλά στο πώς απαρνιέται και μετασχηματίζει την πολιτιστική ταυτότητα μιας άλλης, γειτονικής κοινότητας»• βλ. Πασχαλίδης Γ., (1999), στο: Κωνσταντοπούλου κ.ά., ό.π., σ. 80.

⁶ Ostrogorsky G, (1978-1981).

⁷ Α.Α. Βασίλειφ, τόμος Α', σ. 469.

Μετά την εγκατάσταση της πρωτεύουσας σε μία περιοχή στην οποία οι ελληνόφωνοι αποτελούσαν την πλειονότητα, καθώς και με την επίδραση αυτού που ορίζεται ως ελληνοχριστιανική παράδοση, αλλοιώθηκε ο αρχικά ρωμαϊκός χαρακτήρας, και απέκτησε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, χαρακτήρα τυπικά ελληνικό (6ος -7ος αιώνας)⁸. «Μπορούμε, λοιπόν, να ορίσουμε το Βυζάντιο ως πολυεθνική αυτοκρατορία που εμφανίστηκε ως Ρωμαϊκή, σύντομα αποτέλεσε την εξελληνισμένη χριστιανική αυτοκρατορία της Ανατολής, και τελείωσε την χιλιετή ιστορία της το 1453 σαν ελληνικό ορθόδοξο κράτος»⁹.

Παράγοντες πολιτισμικής ταυτότητας: η θρησκεία, η γλώσσα, η εθνική κυριαρχία. Για εθνική κυριαρχία δεν μπορούμε να μιλάμε γιατί κανένα «έθνος» (με τη γαλλική σημασία του όρου κατά τα νεώτερα χρόνια) δεν υπερτερεί κυριαρχικά. Θα πρέπει πάντως να τονιστεί ότι όλα αυτά τα στοιχεία (δηλ. η ορθόδοξη πίστη, η ελληνική γλώσσα, η συλλογική αίσθηση του ομόφυλου, η αίσθηση του «ανήκειν» στην αυτοκρατορία) ενυπάρχουν στους Βυζαντινούς προφανώς σε πολύ έντονο βαθμό. Μάλιστα, για τους Βυζαντινούς πολίτες εκείνης της εποχής οι δύο συνεκτικοί δεσμοί δηλ. την ιδέα της ορθοδοξίας από τη μία και η αυτοκρατορική ιδέα από την άλλη¹⁰ δεν μπορούν ακόμη να ξεχωριστούν.

Ο αείμνηστος Ν. Σβορώνος είχε πει.: «Δεν έχουμε κανένα στοιχείο συγκεκριμένο για να παρακολουθήσουμε το πραγματικό περιεχόμενο της εθνικής συνείδησης του λαού, των λαϊκών μαζών. Μπορούμε όμως [...] να πούμε ότι η βυζαντινή ιδέα, παρά την απομάκρυνση, διά μέσου της ορθοδοξίας συγκίνησε τη λαϊκή ψυχή»¹¹. Στην ουσία, δηλαδή, η ιδέα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας περιλαμβάνει και το στοιχείο της θρησκείας και, μέσω της θρησκείας, το στοιχείο της γλώσσας. Με ενοποιητικό στοιχείο τη θρησκεία (Ιουστινιανός) και τη γλώσσα (Ηράκλειος) αποκτά διαφορετικό χαρακτήρα.

Τα 10 υπό μελέτη ακριτικά άσματα του Πόντου

Μελετώντας τα 10 ακριτικά μεσαιωνικά άσματα στην ποντιακή διάλεκτο, χρονικά θα επιχειρηθεί η μεταφορά στην ιστορική περίσταση του κούρσους των ακριτικών βυζαντινών επαρχιών από εξωτερικούς εχθρούς που ήταν και η κύρια αιτία της τοποθέτησης εποικιστών - Ακριτών στα όρια της Αυτοκρατορίας από τη ρωμαϊκή εποχή ακόμα.

Η πρακτική αυτή συνεχίστηκε και μέχρι την αντεπίθεση του Βυζαντίου στους Άραβες (859 και εξής), οπότε και γεννήθηκε μέσα από τη βυζαντινή εποποιία το ακριτικό λόγιο και δημώδες άσμα. Η συγκεκριμένη εισήγηση -όπως προαναφέρθηκε- αφορά το **δημώδες ακριτικό άσμα**. Δηλαδή, θα διερευνηθεί το πώς αποτυπώνεται το κοινωνικό συγκείμενο του 9^{ου} έως και 13^{ου} αιώνα στο έμμετρο αφηγηματικό είδος των ακριτικών επών. Τα ακριτικά τραγούδια του Πόντου, ακόμη πιο συγκεκριμένα, επελέγησαν διότι παρουσιάζουν ομολογουμένως περισσότερη συγγένεια με το λόγιο έπος «Βασίλειος Διγενής Ακρίτας» από ό,τι τα άσματα άλλων περιοχών. Χαρακτηρίζονται δε από ειδική έξαρση του εθνικού συναισθήματος και είναι εύκολα

⁸ «Τότε οι διάδοχοί του [Ηρακλείου], που δεν ήξεραν πού και πώς να ασκήσουν την εξουσία τους, κατέτμησαν σε μικρά τμήματα τη διοίκησή τους και τα μεγάλα στρατιωτικά σώματα και εγκατέλειψαν την προγονική τους λατινική, υιοθετώντας την ελληνική γλώσσα[...], Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, «Περί θεμάτων», εκδ. Α. Pertusi, Πόλη του Βατικανού 1952, 60 (από την «Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία», σχ. βιβ. Β' Γυμν.).

⁹ Γλύκατζη - Αρβελέρ Ε., Maurice Aymard, (2003).

¹⁰ Σβορώνος Ν., (1989), σ. 12-13.

¹¹ ό.π., 13.

ανιχνεύσιμη ,όπως θα δούμε παρακάτω, η εθνική συνείδηση των ανθρώπων που το δημιούργησαν.

Ο Ν. Πολίτης γράφει:

«Από των εσχατιών της Καππαδοκίας μέχρι των Ιονίων νήσων, και από της Μακεδονίας και των χωρών των δυτικών ακτών Ευξείνου και Κρήτης και της Κύπρου, άδονται μέχρι του νυν άσματα αφηγούμενα τους άθλους και τας περιπετείας του Διγενή και τους αγώνας αυτού προς τους Απελάτας και τους Σαρακηνούς, και φέρονται δια στόματος παραδόσεις αναφερόμεναι εις τόπους και αντικείμενα, μεθ' ων συνδέεται το όνομα αυτού. Εις ταύτα η φαντασία του λαού εγκατέπλεξε μύθους, ων τους πλείστους παρέλαβεν ανακαινίσασα εκ της πλουσίας μυθικής κληρονομίας της αρχαιότητος, και απήρτισε τον ιδεώδη τύπον ήρωος νεαρού ως ο Αχιλλεύς, κραταιού ως ο Ηρακλής και ενδόξου ως ο Αλέξανδρος. Εν κεφαλαίω δ' ειπείν· εις τον Διγενή Ακρίταν αποκορυφούνται οι πόθοι και τα ιδεώδη του ελληνικού έθνους, διότι εν αυτό συμβολίζεται η μακραίων και άληκτος πάλη του ελληνικού προς τον μουσουλμανικόν κόσμον»¹².

Τα ποιήματα/άσματα που μελετήθηκαν είναι τα εξής και στα περισσότερα από τον τίτλο τους «δηλώνεται» ο πρωταγωνιστής:

- 1.α. «*Ακρίτας όντες έλαμνεν*»
- β. «*Ακρίτας κάστρον έχτιζεν*»
2. «*Ο αιχμάλωτον*»
3. «*Ο Μονόγιαννες*»
4. «*Ο Μάραντον*»
5. «*Τη Γιάννε τ' όνερον*»
6. «*Ο Γιάννες κι ο Δράκον*»
7. «*Ο Ξάντινον*»
8. «*Πορφύρ 'ς*»
9. «*Ο θάνατος συνοδοιπόρου*»
10. «*Αητένς επαραπέτανεν*»

Οι πρωταγωνιστές είναι οι ήρωες και οι αντίπαλοί τους:

Ήρωες:

- Ο Βασίλειος Διγενής Ακρίτας
- Ο αιχμάλωτος (γιος του Ανδρόνικου Δούκα)
- Ο Αμάραντος
- Ο Γιάννες ο Μονόγιαννες
- Ο Πορφύρης
- Ο Ξάντινος (Κωνσταντίνος)

Αντίπαλοι:

- Ο Εμίρ – Αλή
- Οι Σαρακηνοί κ' Τούρκοι
- Οι στρατηγοί (Φωκάδες)
- Ο Χάρος
- Ο στρατός των Βαράγγων
- Ο δράκος

¹² Ν. Πολίτου (1920), τ. Α', σ. 244.

Αν μεταφερθούμε στις χωροχρονικές συντεταγμένες των έργων αυτών θα γίνουν αντιληπτές οι συνθήκες διαμόρφωσής τους. Ως στοιχείο τοπιογραφίας και εξωτερικών σχέσεων αναφέρονται τα Ανατολικά σύνορα της Μ. Ασίας, τα «στρατιωτόπια», μέχρι το όριο του ποταμού Ευφράτη. Οι χρονικές αναφορές εγκεντρίζονται στον 9^ο - 11^ο αιώνα κατά τη βασιλεία, δηλαδή, της Μακεδονικής Δυναστείας.

Η ταυτότητα του Ακρίτα

Ο Βασίλειος Διγενής Ακρίτας είναι ο σημαντικότερος ήρωας του ακριτικού κύκλου. Το «Βασίλειος» υποδηλώνει την καταγωγή του από βασιλική γενιά, το «Διγενής» την καταγωγή του από δύο γένη (από μητέρα χριστιανή και πατέρα Σαρακηνό που εκχριστιανίστηκε) και το «Ακρίτας» την ακριτική του ιδιότητα. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι το ιστορικό πρότυπο του Διγενή ήταν ο Διογένης, ο Τουρμάρχης του Θέματος των Ανατολικών (στη Μικρά Ασία), που έπεσε το 788, αγωνιζόμενος εναντίον των Αράβων. Πολλά στοιχεία του ακριτικού έπους αναφέρονται σε γεγονότα του 10ου αιώνα οπότε τα στρατεύματα του Βυζαντίου εδραιώθηκαν στην περιοχή του Ευφράτη. Ο δε τάφος του Διγενή, κοντά στην πόλη Σαμόσατα, χρονολογείται από το 940 περίπου¹³. Η λαϊκή φαντασία του απέδωσε διαστάσεις υπερφυσικές. Δύο είναι τα χαρακτηριστικά τραγούδια που μιλούν για τον Ακρίτα. Το πρώτο αναφέρεται στην παλικαριά του και τη δράση που επιδεικνύει όταν του κλέβουν τη γυναίκα που αγαπά.

Το κείμενο με τίτλο «*Ακρίτες κάστρον έχτιζεν*» ξεκινά με την περιγραφή του τυπικού ενδιαίτηματος των φεουδαρχών του μεσαίωνα: κάστρο με πόρτες ψηλές («*-Ανοίξετέ με, ναι πορτάρ', ανοίζτε κι ας εμπαινω*») και οχυρώσεις, που μαρτυρά στοιχεία για την οικονομική ζωή και στρατιωτική οργάνωση της Αυτοκρατορίας. Μαρτυρείται ακόμη ότι εκτός από εποίκιστής ήταν και καλλιεργητής της γης. Την τοποθεσία τη μεταβάλλει με την παρουσία και την εργατικότητά του σε πραγματικό παράδεισο:

*«Όσα του κόσμου τα φυτά, 'κεί φέρνει και φυτεύει,
κι οσά του κόσμου τ' αμπελιά, 'κεί φέρνει κι αμπελώνει,
κι οσά του κόσμου τα νερά, 'κεί φέρνει κι αυλακώνει,
κι οσά του κόσμου τα πουλιά, 'κεί πάνε και φωλεύουν.»*

και μάλιστα κατορθώνει με υπερφυσικό τρόπο να οργώνει και να σπέρνει απίστευτα μεγάλες εκτάσεις, μόνος

*«επέγνευ κι έρτον κι έλαμνεν την ώραν πέντ' αυλάκια,/ επέγνευ κι έρτον κι έσπερνε
εννέα κότια σπόρον».*

Ως ιδεότυπος αντικατοπτρίζει τον άνδρα της κοινωνίας της γεωργικής επανάστασης: καλλιεργητή, αυτόνομο και αυτάρκη. Δεν ήταν όμως η γεωργική απασχόληση, η μοναδική του ασχολία. Προφταίνει σε αποστολές με εξαιρετικά επείγοντα χαρακτήρα

*«αφόν' και πάει Ακρίτας...απάν' σ' από ελάγγεψεν, εχπάστεν εχ' και
πάει...βουτσοκοπά τον μαύρον ατ'».*

Σύνηθες φαινόμενο που τον κρατά απασχολημένο σε αποστολές είναι το καθεστώς λεηλασίας στην παραμεθόριο. Ως αιτία του κούρσους δεν ήταν μονάχα η πρόκληση και η ταπείνωση των θρησκευτικών συμβόλων των χριστιανών από τους μουσουλμάνους, ήταν όμως συχνή εκδήλωση των διαρκών ρήξεων στις σχέσεις τους.

¹³ Βασίλειος Α.Α., τ. Α', σ. 469.

Η συνηθέστερη αιτία της επιδρομής ήταν η ληστεία πολύτιμων αντικειμένων (χρυσά και αργυρά εκκλησιαστικά αντικείμενα) και η αρπαγή γυναικών

«το ένοικο σ' εχάλασαν και την καλή σ' επαίραν».

Η δραματική ζωή του

Άμεση μαρτυρία για τη δραματική ζωή που ζούσαν οι Ακρίτες, για τον επείγοντα χαρακτήρα των αποστολών τους και την αυστηρή υποταγή στο καθήκον τους είναι το γεγονός ότι ακόμη και ως νιόπαντρο παλικάρι ο μοναχογιός (Μονόγιαννες) ο Ακρίτας αφήνει την ήρεμη οικογενειακή ζωή πολύ πρόωρα

«Πέντ' ημερών γαμπρός έτον, σον πόλεμον εχπάστεν»

για να ακολουθήσει το χρέος του¹⁴. Η **απουσία** του είναι ενίοτε μακρόχρονη (*«εποίκεν δέκα χρόνια»*) και κηρύσσεται σε αφάνεια με αποτέλεσμα να ξαναπαντρεύουν οι συγγενείς με άλλο άντρα τη γυναίκα του

«σο σημερνόν και σ' αυρισνόν την κάλην ατ' αντρίζνε».

Οι περιοχές που διέρχονται οι μεθοριακοί φύλακες όταν πασχίζουν να ανακτήσουν ό,τι τους άρπαξαν, κατοικούνται από εχθρικούς προς το Βυζάντιο λαούς. Γι' αυτό στο ποίημα «ο Ξάντινος» ο πατέρας που ψάχνει το γιο (Βασίλη) συναντά Σαρακηνούς – πράγμα διόλου σπάνιο για τις ακριτικές περιοχές της Ανατολής.

Κατά τους πρώτους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οι Σαρακηνοί ήταν νομαδική αραβική φυλή από τη Χερσόνησο του Σινά. (ο όρος *Σαρακηνοί* είναι ελληνικός και προέρχεται από την αραβική λέξη *sharqiyyin* («ανατολίτες»), όνομα που χρησιμοποιήθηκε από τους ελληνόφωνους υπηκόους της αυτοκρατορίας για την Αραβική Αυτοκρατορία (μουσουλμανικό χαλιφάτο) υπό την κυριαρχία των δυναστειών Ουμαγιάντ και Αμπασίντ. (Μετά την εξάπλωση του Ισλάμ, και ιδιαίτερα τον καιρό των Σταυροφοριών, ο όρος επεκτάθηκε για όλους τους μουσουλμάνους, κυρίως για εκείνους που ήταν στη Σικελία και τη νότια Ιταλία.¹⁵).

Οι σχέσεις με τους λαούς αυτούς είναι κατά κανόνα προβληματικές. Οι απαγωγές και τα βασανιστήρια ήταν συνήθεις πρακτικές. Ενίοτε ο ήρωας περιέρχεται σε καθεστώς βάνανυσης ομηρίας από αυτούς τους εχθρούς

«κουβαλεί λιθάρια», «κρούγ 'ν ατον μαχαιρέας».

Ο πατέρας χρησιμοποιώντας την ευφροσύνη του

*«με την λαλίαν ατ' έλεγεν, έλα ας πολεμούμε/ και με τα' ισμάρ 'ν ατ' έλεγεν,
Βασίλη μ' χάιτε, ας πάμε»*

κατορθώνει να παραπλανήσει τον εχθρό και να δραπετεύσει μαζί με τον γιο του. Υπάρχει παραλληλισμός με τον «πολυμήτιν» Οδυσσέα, όταν αντί για τη σωματική τους δύναμη οι ήρωες χρησιμοποιούν το μυαλό τους. Στις δύσκολες αυτές στιγμές ο Ακρίτας φέρει πάντοτε επάνω του σπαθί, ρόπαλο (*«τοπούζι»*) στο: «Ο θάνατος του Διγενή») και δόρυ και βασίζεται στον πολύτιμο σύμμαχό του σε κάθε δοκιμασία, τον «μαύρο του», το άλογό του

Το άλογο («ο μαύρος του»)

Δεν υπάρχει κείμενο αφιερωμένο στο άλογο αλλά δεν υπάρχει και κείμενο όπου να μην αναφέρεται το άλογο του μαχητή. Είναι το άλλο του μισό στην ώρα της μάχης. Έχει ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά. Υποστηρίζει, μιλά, παρηγορεί και βοηθά τον καβαλάρη του. Η σχέση των Ακριτών με τα άλογά τους είναι διαλεκτική και τρυφερή. Το ζώο είναι ο βοηθός και σύντροφος σε κάθε περιπετειώδες εγχείρημά

¹⁴ Στο: «*Τ'όνειρον του Γιάννε*».

¹⁵ *Where's Where: A Descriptive Gazetteer*, (1974).

τους. Το άλογο στα ποντιακά ακριτικά έπη ονομάζεται πάντοτε «Μαύρος». Είναι η εικόνα του πολεμικού αραβικού αλόγου (φαρί), με το σκουρόχρωμο τρίχωμα και τη θρυλική ταχύτητα.

«Βουτσοκοπά τον μαύρον ατ, να φτάν' και κοντοφτάνει...»¹⁶.

Το ζώο δεν αντιμετωπίζεται ως κατοικίδιο αλλά ως νοήμων ύπαρξη με αισθήματα και αυταπάρνηση για τον αφέντη του

«κρυφοταΐσματα» στο : «Ακρίτας κάστρον έχτιζεν».

Συμβολικά είναι μέρος της τιμής και της δόξας του στρατηλάτη. Γι' αυτό θεωρείται μεγάλη ταπείνωση για τον ήρωα η αρπαγή του μετά το θάνατό του. Έτσι, στην επιθανάτια απόγνωσή του σκοτώνει ο ίδιος τον μαύρο του

«και τ' άλογον σκοτώνει»

για να μην τον αποκτήσει άλλος¹⁷.

Τα όπλα

Τα όπλα (ξίφος, δόρυ, ρόπαλο) δεν είναι δυνατόν να τα κατέχει οποιοσδήποτε κοινός θνητός γιατί είναι όπλα υπερφυσικά σε μέγεθος και αποτελεσματικότητα, σχεδόν μυθικά.

«χίλιους μπροστά τ' εσκότωσεν και μύριους από πίσω/ άλλα τρακόσιους

Βάραγγους ση Δέβας το γεφύρι»,

*«Φέρε με τη σαίτα μου, ντό σύρ' εξήντα πέντε και τα' άλλον το μικρότερον ντο
συρ' πενήντα πέντε»¹⁸.*

Το δόρυ χαρακτηρίζεται «ελληνικόν»¹⁹ για να δηλωθεί το μέγεθος, το βάρος η σημασία του γιατί κάθετι ελληνικό είναι ταυτόσημο με το γιγάντιο, το σπουδαίο. Τέλος, το ρόπαλο («τοπούζ'») είναι το κύριο όπλο του, πολιτισμικό στοιχείο του εξοπλισμού της εποχής και ενδεικτικό της στρατιωτικής του ειδικότητας. Κάποιοι περιμένουν το θάνατό του για να απαλλοτριώσουν την αρματωσιά του,

«Ενός παίρνει το μαύρο σου και την αρματωσιά σου

κι ο γέρος ο σαπόγερος θα παίρνει την καλή σου»²⁰

να την «σκυλεύσουν», πράγμα που συνιστά περιύβριση για τον ηθικό κώδικα του Ακρίτα (μας θυμίζει τους ομηρικούς κώδικες ηθικής του πολέμου).

Η δύναμή του είναι υπεράνθρωπη

Αν ξεχώριζε για ένα πράγμα ο ακρίτας από τους άλλους πολίτες της Αυτοκρατορίας αυτό θα ήταν εξ ορισμού η υπερφυσική του διάπλαση και ρώμη. Η **δύναμή** του είναι υπεράνθρωπη και η εξεζητημένη ανδρεία του φαίνεται από τη γέννησή του:

«Μονόημερος εγέντονε 'κι έφαγεν παξιμάτιν,

διήμερος εγέντονε, εφαγ' έναν φουντάριν,

πεντεήμερος εγέντονε, έφαγεν την φουρνέαν»²¹

και πολλαπλασιάζεται με γεωμετρική πρόοδο μέχρι αυτός να ενηλικιωθεί. Ενήλικας πια, είναι σε μέγεθος τεράστιος όσο και ο μύθος γύρω από το όνομά του.

¹⁶ Στο : « Ακρίτες όντες έλαμνεν».

¹⁷ ό.π : «Ενας παίρνει τον μαύρον σου και την αρματωσιά σου...».

¹⁸ Στο «Ακρίτας κάστρον έχτιζεν» - ο θάνατος του Ακρίτα.

¹⁹ Στο ποίημα «Ο αιχμάλωτον»: «επαίρν τ' ελαφρόν σπαθίν κι ελληνικόν κοντάριν».

²⁰ Στο «Ακρίτας κάστρον έχτιζεν».

²¹ Στο : «Ο Πόρφυρας».

Έτσι περιγράφεται ο μυθικός Πόρφυρας (Πορφύρ'ς). Και αλλού είναι ο πατέρας (Ξάντινος) με την τιτάνια δύναμη, τις γιγαντιαίες διαστάσεις

«'ς το έναν το ρωθώνιν ατ' άλογα σταμνισμένα
και 'ς τ' άλλο το ρωθώνιν ατ' χερομυλίτσα κλώσκουν
και απάν' εις την κορφίτσαν ατ' ζευγάρ' βούδια αλωνίζ' νε»

Είναι Τραντέλληνας

Ως *Πορφύρης*, που τον γέννησε χήρα, συγκριτικά με όλους τους άλλους ήρωες υπερέχει σε διάπλαση και σε σωματική δύναμη από όλους της γενιάς του. Δεν είναι ένας συνηθισμένος ήρωας. Είναι *Τραντέλληνας*, δηλαδή 30 φορές Έλληνας, από αυτούς που μία φορά γεννιούνται ανά τριάντα χρόνια. Έχει την ικανότητα, επίσης, να τα βάζει με ολόκληρο τον αυτοκρατορικό στρατό και περιώνυμους στρατηγούς

«Ουδέ τον Βάρδαν φοβούμαι ουδέ τον Νικεφόρον»,

και να τους νικά άοπλος, εξοντώνοντας με τα σπαράγματα των δεσμών του μυριάδες εχθρούς και να τους ακρωτηριάζει παραδειγματικά.

«Έσειξεν τα ποδάρ' ατού, εσείγαν τα λωρία,
έσειξεν τα ωμί' ατού, εσείγαν τα ραχία,
ελάιζεν τα χέρ' ατού, εκόφταν τ' αλυσίδα.
Ας τ' αλυσιδοκόμματα έναν σο χερ' επαίρεν,
χίλιους απ' έμπρα σκότωσεν και μύριους απ' οπίσω
εννά κοφίνα φόρτωσεν ωτία και μυτία,
κι άλλα εννέα φόρτωσεν και χέρα και κιφάλια
και στείλ' 'ατά τον βασιλάν, μέγáλον αρμαγάδιν».

Η μαχητική του ικανότητα είναι αυτή που του εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα, όποια και αν είναι η πρόκληση (στο: *Ακρίτας και Χάρος*). Ταυτόχρονα ήταν μαχητής στα βουνά του Πόντου, ήταν δεινός θαλασσομάχος στη (Μαύρη) θάλασσα, ήταν παλαιστής γερός στα υψίπεδα (παρχάρια) της πατρίδας του.

«'ς σήν θάλασσαν κολυμπετής, 'ς σ' ομάλεια πεχλιβάνος,»
'ς σο πόλεμον Τραντέλληνας, Ρωμαίικον παλληκάριν»²².

Η συλλογική συνείδηση προσδιορίζει έτσι την **εθνική ταυτότητά** του. Κάθε ανώτερη, υπερκόσμια και εξαίρετη αρετή που έχει ο ακρίτας, ο κάθε άγνωστος ακρίτας στρατιώτης, υφίσταται μόνο γιατί αυτός είναι «*Τραντέλληνας, Ρωμαίικον παλληκάριν*»

Αν θελήσουμε να δώσουμε στις περιγραφές και μία πιο ρεαλιστική εξήγηση, θα λέγαμε ότι όποιος ζει μέσα σε συνθήκες πολεμικού συναγερμού, μόνος, αποκομμένος από τους ανθρώπους, να παλεύει με τα στοιχεία της φύσης και τους επιδρομείς των συνόρων αναγκάζεται να γίνει «ή θηρίο ή θεός». Ήταν το προϊόν της φυσικής επιλογής του περιβάλλοντός του και αυτό τον έκανε ανώτερο από τους συμβατικούς ανθρώπους.

Θρησκεύει ως ορθόδοξος

Επιπλέον, θρησκεύει («*Η γυναίκα του Γιάννη*», «ο θάνατος συνοδοιπόρου») και μάλιστα ως ορθόδοξος. Η θρησκευτική πίστη υπογραμμίζει με τον πιο emphaticό τρόπο την εθνική του ταυτότητα.

«Οι Τούρκ' όνταν εκούρσευαν την Πόλ', τη Ρωμανίαν,
Επάτνανε τα εγκλησιás κι επαίρναν τα εικόνas»²³.

²² Στο: «*Αητένς επαπαπέτανεν*».

Για το τραγούδι αυτό ο H. Gregoire υποστηρίζει ότι απηχεί ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στο Βυζάντιο κατά τα έτη 900-913²⁴.

Οι Ρωμιοί είναι χριστιανοί, άρα και ο Ακρίτας -όταν πιστεύει στους Αγίους και όταν ζητά να του κάνουν ορθόδοξη ταφή –είναι ένας απ’ αυτούς.

*«κι αν αμπερνά ο κύρις μου, ας βάλη το **καντήλιν**
,κι αν αμπερνά κ’ η μάννα μου, ας βάλη το **ελάδιν**,
κι αν αμπερνά κι ο άδελφο μ’, ας βάλη το **φαλάριν**»²⁵.*

Θρησκευτικές αναφορές με θέμα την ορθοδοξία υπάρχουν ακόμη και στο ποίημα «Ο Μάραντον», όταν ο νέος δηλώνει στη γυναίκα του ότι την αφήνει σε «καλά χέρια» τώρα που φεύγει:

*«Αφήνω σε σον κύρη μου, τον **Άεν-Κωνσταντίνον**,
αφήνω σε σην μάννα μου, την **Αϊαν –Ελένην**,
αφήνω σε σ’ αδέλφια μου, τους **Δώδεκ’ Αποστόλους**».*

Οι κώδικες τιμής του Ακρίτα

Ο Ακρίτας διακρίνεται για το ανεπτυγμένο **κτητικό αίσθημα** απέναντι στα άψυχα (όπλα, περιουσία) και τα έμψυχα (άλογο, γυναίκα) που τον περιβάλλουν. Την ιδεολογία του αυτή την κωδικοποιεί με ένα πολύ αυστηρό τρόπο και όταν συνειδητοποιεί ότι στο μέλλον τα αποκτήματά του θ’ αλλάξουν κάτοχο, προτιμά να τα αφανίσει²⁶.

Σε άλλο κείμενο πολιτιστικό στοιχείο που μαρτυρείται είναι ότι ο χαιρετισμός που δεν ανταποδίδεται, συνιστά πρόκληση για μονομαχία

*«Διαβαίν’ καλημερίζει ατόν καλήμεραν ’κι επαίρεν.
Έσπραν τα σπαθία τουν, ’κι κρούγνε τ’ έναν τ’ άλλο»²⁷*

Ο Ακρίτας διατηρεί, ακόμη, τη χαρακτηριστική συνήθεια των ομηρικών ηρώων, που, μόλις έβλεπαν αντίκρυ τους άξιο αντίπαλο, σταματούσαν τη σύγκρουση και ρωτούσαν ποιος είναι (τιμητική αναγνώριση του αξιόμαχου)²⁸.

*«Υιέ μ’, κανείς ’κι εντώκε σε, εσέν κανείς ’κι κρούγει,
κατά π’ ελέπν τ’ ομμάτια μου, ατός έει σε και πάγει.
Για στα κι ας ορωτούμ’ ατόν τα γονικά τ’ απόθεν»²⁹.*

Επιπλέον, αποδεικνύει έμπρακτα την ευγνωμοσύνη του, όπως συμβαίνει στο ίδιο έργο, όπου ο γιος του Ανδρόνικου αποφασίζει να μη σκοτώσει τον Εμίρ – Αλή επειδή τον μεγάλωσε στο σπίτι του. Τον σώζει κι ας κινδυνεύσει να θεωρηθεί δειλός.

«Καλλίον ’κι σκοτώσω σε, κι ας λέγνε εφοβέθεν».

²³ Στο: «Ο αιχμάλωτον».

²⁴ Συγκεκριμένα δέχεται ότι ο «Ανδρόνικος του τραγουδιού ταυτίζεται με τον στρατηγό Ανδρόνικο Δούκα, που έδρασε την εποχή του Λέοντα Ζ’ του Σοφού (886-912) και κατήγε ονομαστή νίκη κατά των Αράβων στην Κιλικία, λίγο πριν το 906. Αργότερα ο Ανδρόνικος συκοφαντήθηκε στον αυτοκράτορα και κατέφυγε στους Άραβες μαζί με το γιο του Κωνσταντίνου, ο οποίος, επιστρέφοντας στη «Ρωμανία» οργάνωσε λίγο μετά το 912, έτος θανάτου του Λέοντα - επανάσταση που τελικά απέτυχε.

²⁵ Στο: «Ο θάνατος συνοδοιπόρου».

²⁶ Στο: «Ακρίτες κάστρον έχτιζεν» -ο θάνατος του Διγενή.

²⁷ Στο: «Ο αιχμάλωτον».

²⁸ Ζ’ Ιλιάδας , στιχοι 121 - 229 . Το επεισόδιο αναγνώρισης του Διομήδη με τον Λύκιο Γλαύκο: «Ποιος να ’σαι τάχα, αρχοντογέννητε; σαν ποιου θνητού λογίεσαι;

Δε σ’ έχουν δει ποτέ τα μάτια μου στη δοξανθούσα μάχη
ως τώρα ’κι όμως τους ξεπέρασες στην αντριγιά τους άλλους,
που δε φοβήθης το μακρόισκιωτο κοντάρι μου θωρώντας.

²⁹ ό.π.

Χαρακτηριστικό του είναι και το ότι πληγώνεται το αίσθημα τιμής του μπροστά στην κοπέλα που αγαπά, όταν αυτή τον βλέπει σιδηροδέσμιο

*«Σ' ούλα τα κάστρα φέρον με δεμένον και φλιμένον
και στην Κωνσταντινούπολιν· λυτόν και χαρμένον,
εκεί κόρασον αγαπώ, ελέπ' και περγελά με»³⁰.*

Τέλος, για λόγους τιμής, οφείλει να αναζητήσει και να σώσει την κόρη που του κλέψανε. Αλλιώς παραμένει ατιμασμένος³¹.

Περιφρόνηση της εξουσίας

Ο Διγενής, στο άσμα *«Ακρίτες όντες έλαμνεν»*, αγηφά τα «φουσάτα» των Δουκάδων και όταν πληροφορείται ότι του κλέψαν την αγαπημένη του στρέφεται εναντίον της αριστοκρατικής της οικογένειας που την πήραν πίσω. Το έπος από το χειρόγραφο της Τραπεζούντας αποκαλύπτει την πληροφορία (που στο άσμα παραλείπεται) για την ταυτότητα της κόρης που αγαπά ο Διγενής. Είναι η κόρη του Δούκα, του στρατηγού της Ρωμανίας. Αυτήν ερωτεύτηκε και την έκλεψε χωρίς τη συγκατάθεση των δικών της και γι' αυτό τώρα ο Δούκας τον καταδιώκει.

Ο στρατός που εξοντώνει στην προσπάθειά του να επανακτήσει την κόρη, είναι Βάραγγοι

«άλλα τρακόσιους Βάραγγους ση Δέβας το γεφύρι».

Οι Βάραγγοι ή Ρως γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά από τους Βυζαντινούς Αυτοκράτορες ως μισθοφόροι και σωματοφύλακες της Βασιλικής Αυλής. Προήχθησαν σε επίπεδο φρουράς-σωματοφυλακής από το Βασίλειο Β'. Σύμφωνα με τους χρονικογράφους «... ήταν ψηλοί όπως τα φοινικόδεντρα με ξανθά μαλλιά και ροδοκόκκινα πρόσωπα. Μάχονταν με τους μεγάλους πέλεκυς σε έναν σχηματισμό που έμοιαζε με τοίχο». Η Άννα Κομνηνή αναφέρει για αυτούς ότι «... θεωρούν την προστασία του προσώπου του αυτοκράτορα ως ιερό καθήκον». Ήταν πιστοί ακόμη και σε εξαιρετικά αντιδημοφιλείς αυτοκράτορες. Βοηθούσε άλλωστε το γεγονός ότι ήταν αλλοδαποί που δεν καταλάβαιναν ενδεχομένως τα ελληνικά και δεν είχαν άλλες διασυνδέσεις εκτός από τον αυτοκράτορα – για να μην αναφέρει κανείς τους παχυλούς μισθούς τους...³².

Ο ατίτασος Ακρίτας τα βάζει στο ίδιο κείμενο και με «Έλληνες», τους οποίους μάλιστα κατονομάζει χωριστά με το εθνικό τους όνομα ως ράτσα ανθρώπων ξεχωριστή μέσα στο συνονθύλευμα της Αυτοκρατορίας, με τη διαφορά ότι αυτούς αποφασίζει να μην τους σκοτώσει

*«Αν κρούω και σκοτώνω σας, θα λέγνε με φονέαν
κι αν 'κι σκοτώνω σας εγώ, θα λέγνε, εφοβέθεν,
καλλίον 'κι σκοτώνω σας κι ας λέγνε εφοβέθεν».*

Η περιφρόνηση της εξουσίας καταδεικνύεται και στον Πορφύρη όταν αυτός κραυγάζει χλευαστικά την αδιαφορία του για τους στρατηγούς Βάρδα και Νικηφόρο Φωκά, που πάνε να τον συλλάβουν:

«ουδέ τον Βάρδαν φοβούμαι, μηδέ τον Νικεφόρον».

Τι είναι τελικά ο Ακρίτας; Ένας κοινωνικός επαναστάτης ή ένας ατρόμητος ερωτευμένος άντρας που θα τα έβαζε με ολόκληρο στρατό για να κλέψει την αγαπημένη του; Είναι και τα δύο. Είναι μεσαιωνικός ανδρικός ιδεότυπος.

³⁰ Στο: «ο Πορφύρης».

³¹ Στο: «Ακρίτας κάστρον έχτιζεν».

³² Ι. Κωτούλας, (2002), Περ. «Στρατιωτική Ιστορία», τ. 69.

Ο θάνατος - ο Χάρος

Ο Χάρος στο ακριτικό άσμα περιγράφεται ως μία φιγούρα ανάμεσα στο Χάροντα των αρχαίων Ελλήνων και τον Αρχάγγελο Μιχαήλ των χριστιανών. Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο ο θάνατος προσωποποιείται και ονομάζεται «Χάρων» ή «Χάρος», όπως αποκαλείται από τους νεότερους Έλληνες με λυρικότερο τρόπο. Στην Άλκηστη του Ευριπίδη ο θάνατος παίρνει τη μορφή μαυροντυμένου άντρα με φτερούγες, και φέρει σπαθί στο χέρι. Αυτός παραλαβαίνει το νεκρό και τον μεταφέρει στο βασίλειο του Κάτω Κόσμου.

Στο δημοτικό τραγούδι του ελλαδικού χώρου ο Χάρος παρουσιάζεται κάποτε σα μαύρος ή μαυροντυμένος καβαλλάρης που φέρει δίκωπα μαχαίρια και σπαθιά³³.

Στη χριστιανική παράδοση ο Αρχάγγελος Μιχαήλ είναι ο απεσταλμένος του Θεού στη γη για να παίρνει και να μεταφέρει τις ψυχές των ανθρώπων στον Παράδεισο ή στην Κόλαση ανάλογα, και κρατά πύρινη ρομφαία³⁴. Παρατηρείται κοινή, λοιπόν, η δοξασία του μεταφορέα των ψυχών στις τρεις ελληνικές παραδόσεις: την αρχαία ελληνική, του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού και της ελληνοχριστιανικής παράδοσης.

Ο Ακρίτας τον αντιμετωπίζει με αδιαφορία, του αρνείται την υποταγή και του προτείνει να παλέψουν «στο χάλκινο τ' αλώνι».

*«Έλα, Χάρε, ας παλέψουμε 'ς το χάλκενον τ' αλώνιν.
Χάρε, και αν νικάς με σύ, να παίρνεις την ψυχή μου,
Χάρε, και να νικώ σ' εγώ, να χαίρομαι τον κόσμο».*

Αν τον νικήσει θα του πάρει το άλογο κι αν νικηθεί θα χάσει την ψυχή του. Ο Χάρος, αφού δέχτηκε να παλέψουν, τελικά τον νίκησε.

«Επάλεψεν επάλεψεν κι ο Χάρος δε νικήθη».

Ο Ακρίτας δε συμβιβάζεται με το πάθημά του. Αναζητεί τα όπλα του και με το κυνήγι, διασκεδάζοντας την τύχη του, προσπαθεί να κρατηθεί στη ζωή. Στη μέση του δρόμου όμως καταλαμβάνεται από πονοκέφαλο, ταραίζεται η καρδιά του, τρέμουν τα γόνατά του και δεν μπορεί να προχωρήσει.

*«επόνεσεν η κεφαλιά τ', ταραίζει-ν-η καρδιά τ'
και συντρομάζ'ν τα γόνατα τ' και 'κι επορεί να πάγει».*

Αναστενάζοντας επιστρέφει στο σπίτι του. Συνειδητοποιεί τον θάνατό του, οδύρεται για τη μοίρα του και αναπολεί στη μνήμη όλα τα κατορθώματά του. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι όταν θρηνεί τη μοίρα του αυτοαποκλείεται «άκληρος»

«Ν' αϊλί εμέν τον άκληρον»,

δηλαδή χωρίς απογόνους. Όλα όσα έχει να παραθέσει και να αναθυμηθεί είναι αγώνες και κατορθώματα, πολεμική αρετή και τόλμη μέχρις σημείου παραλογισμού. Δεν έχει όμως τη συμβατική ζωή με οικογένεια και απογόνους. Δεν προσομοιάζει άραγε σ' αυτό με κάθε άλλο θρυλικό ήρωα της ελληνικής μυθολογίας και ιστορίας όπως τον Αχιλλέα ή τον Μ. Αλέξανδρο;

Δε φοβάται που πεθαίνει, φοβάται για τη προσβολή της μνήμης του όμως. Ό,τι έχει και δεν έχει σ' αυτή τη ζωή (το ρόπαλο, το άτι του και την καλή του) προτιμά να τα αφανίσει ο ίδιος γλιτώνοντας την τιμή του, παρά να πέσουν στα χέρια άλλων.

«το τοπούζ'ν ατ' έκαψεν και τ' άλογον σκοτώνει».

³³ «Μα να τον και κατέβαινε 'ς τους κάμπους καβελλάρης.

Μαύρος ήταν, μαύρα φορεί, μαύρο και τάλογό του,
σέρνει στελέττα δίκωπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέττα τα χει για καρδιαίς, σπαθιά για τα κεφάλια.»

³⁴ Από την Παλαιά Διαθήκη: Ιούδας 9, Δανιήλ 10: 13, 21.

Επισημαίνεται ότι στο κείμενο μπορεί να ανιχνευτεί και το ρομαντικό στοιχείο των ιπποτικών μυθιστορημάτων του Μεσαίωνα. Είναι ο ταυτόχρονος θάνατος του ζευγαριού που τους λυτρώνει από τον κίνδυνο ατίμωσης στην επίγεια ζωή και τους εξασφαλίζει αιώνια συντροφικότητα στη μεταθάνατον ζωή.

Άλλα πολιτισμικά στοιχεία

Τα κείμενα αυτά δίνουν, επίσης, μία εικόνα για **τον τρόπο που ξενιτεύονταν** οι νέοι στην εποχή που ανιχνεύουμε. Η ξενιτιά δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο ποτέ. Η αναζήτηση καλύτερης ζωής, με υλικούς όρους πάντοτε, ήταν ένα θέμα που έσπρωχνε και σπρώχνει ανέκαθεν τους νέους στα μακρινά μέρη.

Ξενιτεύονται παλικάρια αξιόλογα και μάλιστα όταν φεύγουν, αποχωρούν σε μεγάλες ομάδες για να εξασφαλίσουν καλύτερη αντιμετώπιση των κινδύνων.

«Σεράντα δράκ', σεράντα δράκ', σεράντα παλληκάρια»³⁵.

Οι συνθήκες όμως είναι δύσκολες και για να τις αντιμετωπίσουν με βεβαιότητα δένονται με **όρκο αλληλεγγύης**.

«Όρκον βαρύν επέρανε να μη άφ'σούν τ'έναν τ'άλλο».

Έτσι εξασφαλίζεται ότι ο ένας μπορεί να υπολογίζει στη στήριξη των πολλών και οι πολλοί στη στήριξη του καθένα, γιατί με τις αντιξοότητες ήταν πολύ πιθανό να μουν στον πειρασμό και να λειτουργήσουν εγωιστικά στην κρίσιμη περίπτωση. Στην περιπέτειά τους άλλωστε υπήρχε μεγάλη πιθανότητα απωλειών.

Αποκωδικοποιώντας τα κείμενα προκύπτει ακόμη ότι:

Οι Ακρίτες διατηρούν την αρχέγονη πίστη στην **προφητική δύναμη των ονείρων**³⁶. Θεωρούσαν, επίσης, σπουδαίο απόκτημα την απόκτηση **εκπαιδευμένων γερακιών**. Ο πατέρας στο άσμα «*Ο αιχμάλωτον*», από τη χαρά του που βρήκε το δεύτερο γιο του, αναφωνεί ότι απέκτησε «ζευγάρι γερακιών». Το κυνήγι με γεράκια ήταν δημοφιλέστατο στο Βυζάντιο. Τα γεράκια («*αέραξ ο κυνηγετικός*») τα ημέρωναν και τα έστελναν οι κυνηγοί να τους φέρουν κυνήγι³⁷. Ο γερακάρης λεγόταν στο Βυζάντιο «γερακάριος ή ιερακοτρόφος». Γνωρίζουμε σχετικά ότι, αργότερα κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι γερακάρηδες ήταν στρατιωτικοί που εκτός από τα στρατιωτικά τους καθήκοντα, προμήθευαν με κυνηγετικά γεράκια την Αυλή του Σουλτάνου. Θεωρούνταν λοιπόν σπουδαίο απόκτημα³⁸. Γι' αυτό ο Ανδρόνικος καμαρώνει για τη μεταφορική χρησιμοποίηση.

«Παιδίν έμνε κι εγέραςα, ζευγάρ' γεράκια 'κι είχα
κι ατώρα ας τ' εγέραςα,
ζευγάρ' γεράκια χτέθα».

Θεωρούσαν, ακόμη, ευεργετική και λυτρωτική για την ψυχή, τη **δύναμη της μουσικής**. Όμως εδώ η μουσική παίρνει και μια άλλη αξιοπερίεργη πολιτισμική διάσταση: οι άντρες που τραγουδούν σπαρακτικά ή ωραία ανήκουν σε παρεξηγημένες κοινωνικές ομάδες κλεφτών ή εκμαυλισμένων ηθικά ανθρώπων.

«-Ποίος εν π' ετραγώδεσεν ώρια το μεσονύχτι;
Για κλέφτες εν, για πόρνες εν, για τη φιλιάς καμένος»³⁹.

³⁵ Στο: «*Ο θάνατος συνοδοιπόρου*».

³⁶ Στο: «*τη Γιάννε τ' όνειρον*».

³⁷ http://www.imma.edu.gr/macher/hm/hm_main.php?el/D2.7.html

³⁸ <http://www.triglianoi.gr/index.php?topic=466.0;wap2>

³⁹ Στο: «*τη Γιάννε τ' όνειρον*».

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΑΚΡΙΤΑ

Μέσα στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας του Πόντου, με τους αυστηρούς κανόνες και αρχές του ανδροκρατικού πατριαρχικού συστήματος, πρόβαλε πάντα η **ευγενική μορφή της γυναίκας-συζύγου**, που εξουδετέρωνε την ανδρική αντίληψη για τη θέση της. Τα εμβλήματα της είναι η εστία του σπιτιού («*Σου πεθερού μου το τζακόν'*») και του παιδιού της η κούνια («*Και ση μωρί μ' και το κουνίν'*»).

Οι αρετές της

Με τη μαχητικότητα και την αυταπάρνησή της προκαλεί δέος και σεβασμό («*η γυναίκα του Μονόγιαννε*») και τιμωρεί τον αλαζονικό άνθρωπο της εξουσίας που την αγνοεί.

Διαψεύδει τον παλιό μύθο που υποβιβάζει τη γυναίκα στο ανίσχυρο φύλο, επειδή η γυναίκα με καταπληκτικές πράξεις και διεκδικώντας τα δικαιώματά της μπορεί να αλλοιώσει τις βάρβαρες δυνάμεις⁴⁰. Και εκεί που η βία των ανδρών παραδίδεται και δεν τελεσφορεί, αυτή κατορθώνει να επιβληθεί με τον πολιτισμό των αξιών της. Αυτή εξάλλου είναι και η **πολιτιστική της αποστολή**.

Όταν λαφυραγωγείται και γεννά το παιδί της στην αιχμαλωσία το γαλουχεί κρυφά να καταφύγει στη χώρα των Ρωμαίων. Μαρτυρείται η **εθνική συνείδησή** της όταν αποκαλύπτει στο παιδί της γιατί νοσταλγεί αλλά και καμαρώνει για τη Ρωμανία⁴¹.

Η γυναίκα του Ακρίτα είναι ξεχωριστή όπως αυτός. Αποδεικνύει σε κάθε δύσκολη περίσταση την αρετή της. Άξιο παρατήρησης είναι το στοιχείο **του στενού συζυγικού δεσμού** που χαρακτηρίζει το ζευγάρι των Ακριτών. Την έγκυο (*διπλοθάλαμος*) γυναίκα δεν την εξυπηρετεί άλλος παρά ο Ακρίτας της, παρά τις συντηρητικές αντιλήψεις της κοινωνίας τους⁴².

Το στοιχείο του στενού συζυγικού δεσμού

Όταν ο Ακρίτας σχίζει τα βουνά για να βρει την καλή του, αυτή του το ανταποδίδει με **συστολή** και αφοσίωση

«εντρέπεται να λέει ατον, φουσάτον κατηβαίνει».

Όταν ο Ακρίτας γίνεται «άνεμος» για να προλάβει έναν επικείμενο γάμο της αγαπημένης του, αυτή «τινάζει στον αέρα» κάθε προσχεδιασμένη κοινωνική επιταγή για να ξαναγυρίσει σ' αυτόν

«Εγώ Γιάννεν εγάπεσα κι εκείνον παλ' θα παίρω»⁴³.

Όταν αυτόν το βρίσκει ο θάνατος, αυτή του φωνάζει πάνω στον τάφο: «Πάρε και εμένα μαζί σου, σύντροφέ μου»

«Για σούκ', για σούκ', νε έταιρέ μ', κ' έπαρ' κ' εμέν εντάμαν»⁴⁴.

Η έγγαμη γυναίκα

⁴⁰ Στο: «*Η γυναίκα του Μονόγιαννε*» (ή «*Ο Γιάννες κι ο Δράκον*»).

⁴¹ Στο: «*Ο Αιχμάλωτον*».

⁴² Στο: «*Η γυναίκα του Μονόγιαννε*» (ή «*Ο Γιάννες κι ο Δράκον*»).

⁴³ Στο: «*Τη Γιάννε τ' όνειρον*».

⁴⁴ Στο: «*Ο θάνατος συνοδοιπόρου*».

Η γυναίκα είναι ,ακόμη, ο καταλύτης που σώζει τη ζωή του άντρα της. Όταν ο Γιάννης (Γιάννης) ο Μονόγιαννης (ο μονογενής, όπως ο ευριπίδειος Άδμητος⁴⁵) ετοιμάζεται να κάνει τον γάμο του με την εκλεκτή της καρδιάς του, ο Χάρος, απεσταλμένος του Θεού, τον περιμένει έξω απ' το σπίτι του για να του πάρει την ψυχή. Ανταλλάσσει όμως το Γιάννη για έναν συγγενή του που θα δεχτεί να θυσιάσει λίγα από τα χρόνια του. Οι γονείς του Γιάννη αρνούνται και η καλή του κάνει ό,τι δεν τόλμησαν οι γονείς του γι' αυτόν⁴⁶.

Δείχνει γενναιότητα και **αυταπάρνηση** μπροστά στο ενδεχόμενο να χάσει χρόνια απ' τη ζωή της, αρκεί να σώσει το ταίρι της και να αξιωθεί την τιμημένη ζωή του έγγαμου βίου. Δείχνει γενναιότητα και αυταπάρνηση μπροστά στο ενδεχόμενο του πρόωρου θανάτου, αρκεί να σώσει το ταίρι της. Αν έχανε το Γιάννη η ζωή γι' αυτήν δε θα είχε νόημα. Αν του έδινε τα μισά της χρόνια η ζωή της θα νοσηματοδοτούνταν, θα απολάμβανε την κοινωνική αποκατάσταση της έγγαμης και γι' αυτό το λόγο θα άξιζε και να θυσιαστεί ακόμη. Η σημασία του γάμου για τη γυναίκα είναι μία ερμηνεία του έργου.

Από μία άλλη οπτική μπορούμε να ανιχνεύσουμε μέσα στους στίχους αυτούς και άλλους επικοινωνιακούς κώδικες λ.χ τη **στενή σχέση του ιδανικού αντρώπου**⁴⁷, τις αρχαίες δοξασίες που θέλουν τον Χάροντα ως απεσταλμένο του Θεού (Δία), ή την αγάπη που είναι ικανή να αποτρέψει και το μοιραίο ακόμη και αναπόφευκτο του θανάτου⁴⁸.

Η γυναίκα του Ακρίτα μένει με τον άντρα της στο σπίτι των πεθερικών της⁴⁹. Η φαμίλια είναι, συνήθως, πολυμελής καθώς περιλαμβάνει αδέρφια, νύφες και γαμπρούς. Με την οικογένεια αυτή -που δεν τη συνδέει τίποτα- όταν φεύγει ο άντρας της αναγκάζεται να συμβιώσει.

Η μοίρα της γυναίκας, εξαρτημένη καθώς είναι από τον άντρα της, θα είναι σκληρή. Ξέρει ότι θα αντιμετωπίσει δυσκολίες και κοινωνική καταφρόνηση τώρα που αυτός θα λείπει.

*«την κόρ' καθίζνε σο σκαμνίν κι ατέν διπλοκουράζνε.[...]
Και δίν' ατεν φελίν ψωμίν και πέντε κουφοκάρυα.[...]
-Άμε σκύλ' κόρη, χάθ' εσύ κι ωρία οπίσ' γυρίζεις».*

Προανάκρουσμα της **σκληρής μεταχείρισης από τα πεθερικά** είναι η αφαίρεση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων της

*«-Αφήνω χίλια πρόβατα και πεντακόσια αρνόπα,
αφήνω σε χρυσόν σταυρόν κι άργυρον δαχτυλίδι,
[...]Δίν' ατεν πέντε πρόατα και δεκα-πέντε αρνία».*

Η υποταγή στον άγραφο ηθικό νόμο

Άλλη **αρετή της γυναίκας** είναι η τιμή και η αιδημοσύνη που υπερασπίζεται με επιθετικό τρόπο όταν τη συναντά άντρας ξένος. Αν ο άντρας της απουσιάζει επί μακρόν, κηρύσσεται σε αφάνεια. Η επιλογή της τότε είναι το μοναστήρι για να διαφυλάξει την τιμή της.

*«Εφτά χρόνια ενέμν' ατον κι άλλ' εφτά θ' αναμένω,
αν έρται, έρται ο Μάραντον κι αν 'κ' εν, καλογερεύω»⁵⁰.*

⁴⁵ Αρχαίον Πόντου, τόμος 17, (1952).

⁴⁶ Στο: «Ο Μονόγιαννης»- Ο Γιάννης κι η καλή του.

⁴⁷ Στο: «Ο Μονόγιαννης».

⁴⁸ ό.π.

⁴⁹ Στο: «Ο Μάραντον».

⁵⁰ ό.π.

Αν αυτός επιστρέψει και εφόσον η γυναίκα έχει επιδείξει τις αρετές της καρτερίας και της αντοχής, της πίστης και της αφοσίωσης στο στεφάνι της, δικαιώνεται η υπομονή της και η ζωή του ζευγαριού συνεχίζεται ευτυχισμένη. Υπάρχει όμως και το εξής ενδεχόμενο, εάν αυτός δεν επικοινωνεί για πολλά χρόνια με τους δικούς του⁵¹. Τότε το στερεότυπο της εποχής υπαγορεύει το γάμο της κόρης με άλλο άντρα γιατί ο προορισμός της είναι να κάνει οικογένεια.

«κι ουδέ 'λίγον κι ουδέ πολύ, εποίκεν δέκα χρόνια.

Κι ατός όνερον έλεπεν σ' αποψισνόν το βράδον:

Σο σημερνόν και σ' αυρισνόν την κάλην ατ' αντρίζνε».

Η **υποταγή στον άγραφο ηθικό νόμο** είναι ισχυρότερη από κάθε αντίσταση της καρδιάς της και ο γάμος, η πιο αξιόλογη αποστολή της νέας.

Με τις αρετές που προβάλλουν στα τέσσερα παραπάνω έργα (*«Η γυναίκα του Γιάννη»*, *«ο Μάραντον»*, *«του Γιάννε τ' όνειρον»*, *«Ο Μονόγιαννες - ο Γιάννης και η καλή του»*) συμπληρώνεται το πορτρέτο της συντρόφου των ατρόμητων Ακριτών. Είναι γυναίκες υποτακτικές και φρόνιμες, δυνατές και μαχητικές όταν χρειαστεί, προκομμένες και αφοσιωμένες πάντα στο ταίρι τους. Είναι η ευγενική μορφή που κερδίζει με τη δύναμη του πολιτισμού το κράτος της βίας. Είναι η μάνα που κρατάει και μεταλαμπαδεύει τα εθνικά της ιδανικά στο γιο που ανασταίνει. Είναι η ήρεμη δύναμη δίπλα στον ήρωα Ακρίτα.

⁵¹ Στο: (*« του Γιάννε τ' όνειρον*).

Βιβλιογραφία

Δέκα ποντιακά δημώδη ακριτικά άσματα του 9ου έως 13ου αιώνα

«Ακρίτας όντες έλαμνεν»
«Ακρίτας κάστρον έχτιζεν»
«Ο αιχμάλωτον»
«Ο Μονόγιαννες»
«Ο Μάραντον»
«Τη Γιάννε τ' όνερον»
«Ο Γιάννες κι ο Δράκον»
«Ο Ξάντινον»
«Πορφύρ'ς»
«Ο θάνατος συνοδοιπόρου»
«Αητένς επαραπέτανεν»

Αρχείον Πόντου, (1952), τόμος 17ος.

Βασίλειφ, Α.Α. (1971). Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, 324-1453, τόμος Α΄. Αθήνα: ΠΑΠΥΡΟΣ.

Γλύκατζη -Αρβελέρ, Ε., Maurice Aymard ,(2003). *Οι Ευρωπαίοι*. Αθήνα: Σαββάλας.

Cuche D. (2001). *La notion de culture dans les sciences sociales*. Repères, La Découverte.

Δημητρούκος, Ι., Ιωάννου, Θ. (2006). *Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία*, Β΄ Γυμν. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Κωτούλας, Ι. (2002). Βάραγγοι, Η αινιγματική αυτοκρατορική φρουρά του Βυζαντίου. *Στρατιωτική Ιστορία*, τ. 69.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (1998). *Κοινωνικοποίηση: Η Γένεση του Κοινωνικού Υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.

Ostrogorsky, G. (1978-1981). *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*. Αθήνα: Ιστορικές εκδόσεις Στ. Βασιλόπουλος.

Παλαιά Διαθήκη. Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ. Ιούδας 9 και Δανιήλ 10:13, 21.

Πασχαλίδης, Γ. (2000). Η πολιτισμική ταυτότητα ως δικαίωμα και ως απειλή. Η διαλεκτική της ταυτότητας και η αμφιθυμία της κριτικής. στο: Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Θ. Οικονόμου, Δ. Γερμανός, Δ., επιμέλεια, «Εμείς» και οι «άλλοι»: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Πολίτου, Ν. Γ. (1920). Περί του εθνικού έπους των νεωτέρων Ελλήνων. *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ. Α', Αθήνα.

Πρυνεντύ, Ζ. (2000). «Πολιτισμική ταυτότητα: μεταξύ μύθου και πραγματικότητας», στο: Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Θ. Οικονόμου, Δ. Γερμανός, Δ. επιμέλεια, «Εμείς» και οι «Άλλοι»: αναφορά σε τάσεις και σύμβολα, Αθήνα: Τυπωθήτω.

Σβορώνος, Ν. (1989). Το νόημα και η τυπολογία των κρητικών επαναστάσεων του 13ου αι.. *Σύμμεικτα* 8.

Where's Where: A Descriptive Gazetteer. London: Eyre Methuen Ltd.. 1974.

Διαδικτυακές πηγές

BYZANTINΗ ΠΟΙΗΣΗ AKPITIKA –

-<http://www.musicheaven.gr/html/modules.php?name=News&file=article&sid=2360>

Φαίδων Αλκίνοος

-http://www.imma.edu.gr/macher/hm/hm_main.php?el/D2.7.html

-<http://www.triglianoi.gr/index.php?topic=466.0;wap2>